

khzs72_284_24

Akadémiai doktori értekezés tézisei

K. Horváth Zsolt

Szocialista felvilágosodás és törzsi avantgárd

Mérei Ferenc pszichológus társadalmi életrajza 1945 és 1986 között

Budapest, 2024.

I. Tudománytörténeti előzmények, téma és célkitűzések

Az értekezés fő célja az, hogy Mérei Ferenc (1909–1986) pszichológus és pedagógiai szakember életrajzán keresztül mutassa be az egyén, a tudás, a hatalom, a politika, a kultúra összefüggő problémáit a 20. századi Magyarországon. Céлом nem pusztán az, hogy kizárólag Mérei szakmai életútját és teljesítményét rekonstruáljam (noha az értekezés természetesen ezt is tárgyalja), hanem az, hogy egy a rövid 20. századot végigélt ember biográfiáján keresztül megmutassam azokat az egyént körülvevő és azt formáló tudományos, szakpolitikai, eszmei, kulturális és társas-társadalmi kontextusokat. Kiindulópontom az, hogy a biográfia középpontjában lévő személy csakis ezeken a kontextusokon keresztül értelmezhető, mivel módszertanilag és ismeretelméletileg az individuum nem választható le az őt körülvevő kontextusokról. Ezek a körülmények azonban annyiban speciálisak, amennyiben Mérei Ferenc 1909-ben egy kispolgári, asszimilált zsidó családban született Budapest VII. kerületében, s mint azt a jelen értekezés előzményének tekintendő, 2021-ben megjelent teljes biográfia I. kötetében bemutattam, eme tény a politika- és társadalomtörténeti kontextus ismeretében jelentősen *mintázta*, *befolyásolta* szocializációjának értékválasztásait.¹

A magyarországi társadalomtörténet-írásban Kövér György munkái alkalmazták a leginkább azt a fajta dinamikus szemléletet, mely a biográfia műfaja és a társadalomtörténeti megismerés között áll fenn.² A klasszikus társadalomtörténet ugyanis kifejezetten ódzkodik az egyéni megközelítéstől, amennyiben abban az „individuum bálványát” látja, míg a társadalomtudományos megközelítések mellett optálnak, hogy az egyén bajosan választható le az életét formáló intézményekről, mezőkről, társas viszonyokról és így tovább. A nemzetközi szintén az 1980–1990-es években dívó, az olasz társadalomtörténet újításaként megjelenő ún. mikrotörténelem alkalmazta módszertanilag a leginnovatívabb módon eme problémát. Ebben az értelemben a társadalomtörténeti megközelítés számára a biográfia úgyszólván „ürügy” arra, hogy egy-egy egyéni vagy csoportos életpályán keresztül a kutató alaposabban szemügyre vehesse a hatalom mikrofizikáját, a társas kapcsolatok és kapcsolódások erejét, valamint az egyén döntését befolyásoló, makro-perspektívából alig látható folyamatokat.³

¹ K. HORVÁTH Zsolt, *Mérei Ferenc. Peremhelyzet és a remény szocializmusa, 1909–1945*, Budapest, Korall, 2021, I. kötet. Mivel eme szöveg előzménye a 2011-ben megvédett PhD volt, ezért ez nem képezi az akadémiai doktori értekezés tárgyát.

² KÖVÉR György, *Biográfia és társadalomtörténet*, Budapest, Osiris, 2014.; KÖVÉR György, *Losonczy Géza, 1917–1957*, Budapest, 1956-os Intézet, 1998.

³ Jacques REVEL, *Történelem földközélsől*. In Giovanni LEVI, *Egy falusi ördögűző és a hatalom*, Budapest, Osiris, 2001.; Maurizio GRIBAUDI, *Itinéraires ouvriers. Espaces et groupes sociaux à Turin au début du 20e siècle*, Paris, EHESS, 1987.; Sabina LORIGA, *Soldats. Un laboratoire disciplinaire: l'armée piémontaise au XVIIIe siècle*, Paris, Menthac, 1991.

Noha az olasz mikrotörténelem, illetve a német társadalomtörténet-írásban megjelenő, hasonló törekvésekkel bíró Alltagsgeschichte elsősorban a politikai akaratképzéstől távoli, gazdasági, kulturális és társadalmi tőkével alig rendelkező, ún. hétköznapi emberekkel foglalkozik, úgy vélem módszertani meglátásaik jól kamatoztathatóak egy olyan napjainkban is ismert kutató példáján, mint Mérei Ferenc. Biográfiája esélyt adhat arra, hogy megértsük azt a folyamatot, melynek során egy peremhelyzetben lévő személy egyszerre *alkalmazkodik* az adott politikai-társadalmi kontextushoz, de ugyanennyire *formálja* is azt. Úgy vélem, Mérei Ferenc életrajzi mozzanatok során sajátítja el s alkalmazza azt a mindennapi élet gyakorlatában, amit elméleti szinten Jean Piaget az *akkomodáció* és az *asszimiláció* kettősségével kapcsolatban feltárt. Egy interjújában e két kifejezést Mérei az *idomulásként* és a *hasonításként* adta vissza.⁴ A gyermeki realitás konstrukciójának feltárása során ugyanis Piaget elválasztotta egymástól a két fogalmat.

A svájci filozófus úgy vélte, hogy nem a miliő hozza létre a szubjektumot, hanem a miliővel való szüntelen interakció során a szubjektum képezi meg önmagát. Mivel Piaget szemében az ember mindig *dinamikus egyensúlyra* törekszik, így a miliő és a szubjektum közötti viszony folyamatosan változásában az egyén az asszimiláció és az akkomodáció módzatait alkalmazza. Előbbi azt jelenti, hogy az elemek beágyazódnak egy struktúrába, vagyis a gyermek oly módon alakítja át a külvilágot, hogy az illeszkedjen a már ismert formákhoz. Az asszimiláció mozzanata révén a gyermek a cumisüveget azért érzékeli plüssnek, hogy az számára ismerős és megnyugtató legyen. Ezzel szemben az akkomodáció során a gyermek úgy alakítja át *önmagát*, hogy alkalmazkodni tudjon a megváltozott külső körülményekhez. Az akkomodáció a gyermek saját gesztusát igazítja a tárgyhoz, ez teszi lehetővé számára azt, hogy érzékelje annak súlyát, textúráját. Ha e két mozzanat valamiért csődöt mond, a gyermek helyzete destabilizálódik, kibillen a nyugalmi állapotból, ami arra ösztönzi őt, hogy új megoldásokat keresen. Ennek a keresésnek a végső célja pedig a fentebb említett egyensúlyi állapot helyreállítása. De mivel a miliő folyamatosan változik, ezért a gyermeknek újra és újra neki kell veselkednie az asszimiláció és az akkomodáció munkájának. Így a szüntelen keresés az, amely Piaget számára magyarázatot adhat arra, hogyan fejlődik, milyen adaptációs mozzanatokon keresztül csiszolódik az emberi értelem.⁵

Amennyiben az élethez való alkalmazkodás imperatívuszát eloldjuk Piaget tudományos munkáitól, úgy látható, hogy Mérei életrajzában egy olyan élethosszig tartó gondolati

⁴ MIHANCsik Zsófia, Aki kikérdezte a gyerekeket. Emlékezés J. Piaget-ra V. Binét Ágnessel és Mérei Ferencsel, *Jel-Kép*, 2. évf. (1981) 1. sz., 66-72.

⁵ Jean PIAGET, *La construction du réel chez l'enfant*, Paris, Delachaux et Niestlé, 1937, 307-312.

programmal nézünk szembe, mely távolról sem csak a gyermeki világra érvényes. Az asszimiláció és az akkomodáció Piaget által bevezetett fogalmai azért lehetnek számunkra magyarázó erejűek, mert segíthetnek annak megértésében, hogyan alakul Mérei Ferenc és az őt körülvevő társadalmi és tudományos kontextus viszonya. Mérei Ferenc életének, szakmai pályafutásának és gondolati hagyatékának feltárása mellett értekezésemnek az is célja, hogy az életrajzi gondolkodást ötvözze a társadalom-, az eszme- és tudománytörténeti megközelítéssel. Egy ember élete ebben az értelemben nem pusztán egyetlen egyén életének, de az adott korszak különböző kontextusainak lenyomatait is magán viseli. Mérei Ferenc pályáját, életrajzát tehát nem lineáris, individuális fejlődéstörténetként, hanem – az ő társadalomlélektani elképzeléseihez híven – egy társas és intézményesített kontextusoktól elválaszthatatlan *egyén dinamikus történeteként* fogtam fel. Utóbbi annyit tesz, hogy az individuum nem színfalként vagy kulissza-ként jár-kezel a különböző történelmi és szociológiai színterek előtt, hanem az egyén és a kontextus között kölcsönösen formatív viszony áll fenn. Ez a dinamikus viszony azt is lehetővé teszi, hogy se a személyiséget, se a kontextusokat, se az őket leíró nyelvet ne történeti invariánsnak tekintsük, hanem rámutassunk a közöttük lévő, folyamatosan változó összefüggésekre.

Jóllehet Mérei Ferenc neve mind a mai napig ismert értelmiségi, elsősorban persze pszichológus körökben, élettörténetét sokáig elsősorban a tanítványi, kollegiális emlékezések örökítették meg. A 2006-ban megjelenő, *Mérei élet-mű* című, Borgos Anna, Erős Ferenc és Litván György szerkesztésében megjelenő kollektív kötet sürgette talán elsőként azt, hogy egy ilyen terjedelmes életmű, illetve gazdag életpálya tudományos feldolgozást is megérdemelne.⁶ Ezt követően számos kiváló pszichológiatörténeti munka tárgyalta vagy érintette Mérei Ferenc szertágazó tudományos teljesítményét, illetve annak egy-egy szeletét (többek között Hunyady György, Huszár Tibor, Pléh Csaba, Kovai Melinda, Lányi Gusztáv, Pataki Ferenc), olyan összefüggő munka, mely monografikus igénnyel dolgozta volna fel az megélt élet és az intellektuális összefüggéseit, nem született. Jelen értekezés tehát az eddigi eredmények összefoglalása és beépítése révén amellet kötelezte el magát, hogy új források feltárásával, az értekezés 1. fejezetében kibontott új módszertannal új alapokra helyezze egy 20. századi, zsidó háttérű, a tudományos és szakpolitikai életben is aktív, politikailag elkötelezett, nagy műveltségű, Szelényi Iván kifejezését alkalmazva transzkontextuális értelmiségi biográfiáját.

II. Források, módszertan

⁶ Borgos Anna, Erős Ferenc, Litván György (szerk.), *Mérei élet-mű. Tanulmányok*, Budapest, ÚMK, 2006.

A 2006-os *Mérei élet-mű* című könyv bemutatója után még élesebben merült fel a folytatás, amennyiben a kutatáshoz elvégzett levéltári kutatása annyi új dokumentumot tért fel, melynek valójában csak töredékét tudta megmutatni a kötet. A kutatás során tizenhárom hazai és külföldi nyilvános közgyűjteményben (1956-os Intézet Oral History Archívuma, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Archives de la Préfecture de Police [Párizs], Archives Nationales [Párizs], Budapest Főváros Levéltára, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának Irattára, Kassák Múzeum, MNL Országos Levéltára, Magyar Nemzeti Galéria Adattára (Kiss Ferenc Gyűjtemény), Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Magyar Tudományos Akadémia Levéltára, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Politikatörténeti Intézet Levéltára) kutattam, továbbá az ún. rendezvényirodalmi szövegekhez a Mérei, a Horváth, a Bálint családok zárt magángyűjteményében kutattam.

Noha egy ilyen volumenű feltárás során a családi gyűjtemények első látásra talán nem tűnnek olyan fajsúlyosnak, ám a kutatás során kiderült, hogy olyan mennyiségű és minőségű kiadatlan szöveget keletkeztetett a Törzs néven működő (Bálint Endre, Biró Gábor, Kelemen Imre, Lux László, Mérei Ferenc, Zsámboki Zoltán) zárt baráti társaság 1954 és kb. 1975 között, hogy a korszak értelmiségi szubkultúrájának megértéséhez elengedhetetlen. A főként születésnapokra készített rövid szövegeket (próza, vers, értekező próza) ugyanis a Törzs tagjai egy-egy tag 60. születésnapjára összeszerkesztették és egyetlen példányban „kiadták”. Eme textusok, noha tele vannak politikai utalásokkal, egyfajta groteszk átdolgozásai az ötvenes évek politikai nyelvezetének és tematikáinak, továbbá elengedhetetlen forrásai ama aposztata zsidó kulturális háttér önértelmezésének, amivel – egy kivétellel – a Törzs tagjai rendelkeztek. Mivel a rendezvényirodalom tele van olyan utalásokkal, melyek szinte csak a zárt baráti társaság tagjai számára értelmezhetőek, ezért a kutatás kezdeti fázisában számtalan beszélgetést készítettem olyanokkal (Biró Gáborné Horváth Klára, Forgács Péter, Lucien Hervé, Kollár Mariann, Mérei Vera, Román József), akik a Törzs tagjai családi és baráti kapcsolatok révén jól ismerték, így módon a szövegek dekódolásában segíteni tudtak.

Amikor ilyen mennyiségű, heterogén dokumentum-együttessel dolgozik a kutató (hivatalos feljegyzés, jegyzőkönyv, szakmai elaborátum, feljelentés, ügynökjelentés, interjú, magánlevelezés stb.), óhatatlanul felmerül a forráskritikai szempontok alkalmazásának kérdése. Egy interjú vagy önéletrajzi visszatekintés pl. egészen másképp értékel, jelenít meg egy-egy élettörténeti mozzanatot, mint egy korabeli levél. Mérei Ferenc pl. súlytalan, szinte tréfás eseményként meséli el azt a pillanatot, amikor 1950 tavaszán, a pedológiai határozattal leplezett belső tisztogatás során őt is eltávolították a neveléstudomány területéről. Egy a Magyar Dolgozók Pártja iratanyagában ugyanakkor megtaláltam azt az autográf levelet, mely Mérei

kifejezetten zavart lelkiállapotról számot adó reszkető kézírással küldött meg a párt illetékeseinek. Ugyanígy: szinte kibogozhatatlan az a Mérei erkölcsi felelősségét firtató kérdés, mellyel az 1948 ősze és 1950 tavasza között töltött el a magyar neveléstudomány élén, az Országos Neveléstudományi Intézet főigazgatójaként. Noha kevés formális hatalma és beleszólása volt már akkor a köznevelési folyamatok irányításába, pro forma mégis az ő neve állt ott. A hetvenes évek második felében megszorodó visszatekintéseiben ellentmondásos képet fest egykori önmagáról, amennyiben egyszer túlhangsúlyozza, másszor inkább alábecsüli egykori szerepét. Az ilyen helyzetekben a források maguk csak akkor adnak támpontot, ha módszeresen rekonstruáljuk keletkezésük idejét és helyét, s ezeket beillesztjük a korabeli diskurzusba. A források szoros olvasása azonban azt a meggyőződést erősítette meg bennem, hogy még egy életrajzon belül sem találhatunk teljes egységet, problémamentes identitást. Ennek oka az, hogy a 20. század politika-, ideológia-, társadalom-, tudomány- és kultúratörténete oly mértékig szaggatott, diszkontinuus térségünkben, hogy az élettörténeten belül inkoherenciák úgyszólván szükségszerűek. Nem arra törekedtem tehát, hogy egyetlen, koherens történeti valóságot rekonstruáljak, hanem arra, hogy a források szoros olvasása nyomán meghagyjam Mérei Ferenc életrajzának kontingenciáját és belső ellentmondásait. Ez nem elbizonytalanítja az életrajz jelentéstörténetét, inkább kiemeli a korszak egységes értelmezésének nehézségét, problematikusságát.

A források problémájához tartozik még a megjelent szaktanulmányok, illetve tudományos könyvek *nyelvezetének* kérdése is. A 20. századi tudományossággal kapcsolatban ismert az a megállapítás, miszerint a marxizmus nemcsak ideológia, filozófiai irányzat vagy gondolkodási mód, de a korszak beszédrendjét meghatározó nyelv, nyelvezet is egyben. (Ezt a hetvenes évek kontextusában, itthon talán Benda Gyula és Hamburger Mihály hangsúlyozta leginkább a *Marx a negyedik évtizedben* című szamizdatban maradt körkérdésre adott válaszukban.) Mérei Ferenc a szó eszme- és tudománytörténeti értelmében nem volt marxista. Ha gondolkodását valami befolyásolta ez ügyben, akkor az a Perry Anderson által „nyugati marxizmusnak” aposztrofált kritikai nyelvezet volt (főként Kurt Lewin és Karl Korsch), de semmiképp sem a kelet-európai hivatalos marxizmus-leninizmus.

Szaktudományos közleményeinek explicit hivatkozásai ezért *dokumentumértékűek*, amennyiben megjelölik azt a szellemi miliőt, amely gondolkodásmódját inspirálta. Néhány 1949-ben, az ONI főigazgatójaként megjelentetett publikációja jelent ez alól kivételt, melynek szóhasználata, mondatfüzése, nyelvezete ízig-vérig sztálinista, s így filológiai szempontból úgyszólván *hapax legomenon*ként tűnnek fel az életmű szövegtengerében. A nagy mennyiségű, módfelett különmemű dokumentum szoros olvasása tehát nem pusztán a megkövetelt tu-

dományos pontosság végett, de az élettörténet értelmezéséhez, szakaszokra bontásához, egyszerűbben fogalmazva a távolabbi következtetések miatt is elengedhetetlen.

III. Következtetések, eredmények

Ahogy fentebb jeleztem, az értekezés fő célja az volt, hogy Mérei Ferenc társadalmi biográfiájára összpontosítva megmutassam az 1945 és 1948, az „ötvenes évek”, a forradalom, majd a Kádár-rendszer kontextusában azt, milyen lehetőségei és korlátai voltak a gondolkodásnak és a cselekvésnek. A Törzsről szóló fejezet egyértelműen azt mutatta meg, hogy Mérei és barátai számára az önkényuralomtól való mindennapi félelem elaborálásának legfontosabb eszköze az irónia mint szellemi magatartás volt. Viccesnek, kihívónak szánt írásaik mögött éppen nem a könnyedséget, hanem a vészkorszak időszakára is vonatkoztatható retroaktív halálfelelmet, s az ezt ellentételező életörömet, életakarást érzékelhetjük. Az 1945 utáni néhány évet jellemző tudományos kutatást (Székesfővárosi Neveléstudományi Intézet) és a ma már kifejezetten naivnak látszó lázas közéleti tenni akarást sem úgy akartam értelmezni, mint lezárt történeti valóságot (mely megszállással és szovjetizációval végződött), hanem olyan időszakot, mely az egykori cselekvők fejében még *a jövőhöz tartozott* (számunkra pedig befejezett történeti).

Az életrajzi megközelítés ennyiben fenomenológiai jellegű, hisz megpróbálja rekonstruálni azokat a diszpozíciókat, melyek az *akkori* hiteket és döntéseket mintázták. Méreinek, s sok más baloldalinak a korszakakarása (*Epochenwollen*) ennyiben eltért a hivatalos „új lap” politikájától, hiszen a köznevelés területén dolgozó, a beszédrendet megszabó kutatók többsége – nem kevesen épp a numerus clausus miatt – Nyugat-Európában tanult, s az ottani pedagógiai, didaktikai, szociálpszichológiai eredményeket importálták, a szovjet eredményeket pedig alig is ismerték. Ez a párton belüli vagy a párt holdudvarához tartozó, magát kommunistának tűnő szakértelmiségi csoport azonban nemcsak a kommunisták egyre jobban kikristályosuló politikai céljait, de – s nehéz ezt kimondani – bizonyos szempontból önmagát is „félreértette”. Noha Mérei Ferenc önmagát „kommunistának” gondolta, sőt néha „szigorú bolseviknek” nevezte, tudományos közleményeinek világképe inkább egyfajta szocialista, szociáldemokrata emancipáció mellett elkötelezett értelmiségiről ad számot. Eme következtetés levezetéséhez tehát szükség volt a korszak nyugati tudásszociológiai és pedagógiai (Mannheim Károly) törekvéseinek feltárására is, hisz ebből világosan látható válik, hogy a köznevelési reform sokkal inkább brit és francia, mintsem szovjet példát követett (az SZNI iratanyagából be is mutattam eme törekvések dokumentumértékű hazai lenyomatait).

A sztálinizmus éveit tárgyaló fejezetben elsősorban azt vettem szemügyre, hogyan alakul az egyén és a hatalom viszonya. Hogyan spekulál egy elkötelezett értelmiségi, akit kétségtelenül megszádit a hatalom közelsége, annak lehetősége, hogy ne csak szavakkal, de tettekkel is segíthesse eszmei, köznevelési céljainak megvalósulását? Hol húzódnak meg a tudás és a nem-tudás határai, hogyan működik a kognitív disszonancia, meddig hitegetheti magát valaki, akit látható módon bedarált a politikai akaratképzés? Az életrajzi szemszög és a fennmaradt sokrétű dokumentum több szempontból is megmutatja nekünk eme folyamat alakulását. Ennek következményeként szerintem finomabban látjuk a hatalom közelébe került meggyőződéses baloldali entellektüelek dilemmáit, s így távolodhatunk a „csetlő-botló értelmiségi” és a „mindenható komisszár” túlzottan sematikus dichotóm képétől. Ugyanakkor ez a megközelítés nem szabad, hogy az erkölcsi relativizmusba torkolljon; ez a dilemma Mérei esetében azért is kulcskérdés, mert idős korában maga is többször visszatér ehhez a problematikához, s önboncolgatásának ténye azt emeli ki, hogy nagyon is érdekelt az ONI élén eltöltött másfél év erkölcsi megítélése.

A Neolitikus gyermekkor című fejezetben szándékosan megtörik az addigi kronológia. Ennek oka az, hogy a Törzs nevű zárt kör előzményei az 1920-as évek végéig nyúlnak vissza. Céлом az volt, hogy újragondoljam azt az elsősorban Román József által megfogalmazott nézetet, hogy a két háború közötti opposíció, illetve az 1954-től megerősödő Törzs között probléma nélküli folytonosság áll fenn. Megmutattam, hogy előbbi egy a Szovjetunióval szemben álló, a nyugati marxizmusból, továbbá Szabó Lajos és Tábor Béla révén a szinkretikus vallásfilozófiai hagyományból táplálkozó csoport. Gershom Scholem értelmezését követve arra a következtetésre jutottam, hogy noha 1949–1950 után (Justus Pál elítélése, Mérei Ferenc kizárása) a marxista politikai gyakorlat okafogyottá válik a kör tagjai számára, ez felerősít egy a zsidó kulturális hagyományból építkező ún. restauratív utópiát. A rendezvényirodalom szövegvilága megítélésem szerint az elveszett baloldali tájékozódási pont helyére belépő kulturális bricolage, melynek egyik lehangsúlyosabb pontja saját zsidóságukkal való számvetés. Ezért ebben az időszakban az „asszimilált zsidó” kifejezés nem pontos eme kör tagjainak leírására, hisz gondolataik jó része ekörül forgott. Úgy vélem, hogy a Törzs teljesítményének további kontextuális értékelése utat nyithat egy eleddig kevésbé hangsúlyozott zsidó önazonosság fogalmi kidolgozására (ezt az értekezés nem tekintette feladatának).

A zárófejezet legfontosabb következtetése inkább már a pszichológiatörténet asztalára való. Egyes kutatások ugyanis oda konkludálnak, hogy az 1964-től a Lipóton dolgozó Mérei Ferencnek a klinikai pszichológia hazai elindításához való hozzájárulása a szó mai értelmében nem volt teljesen szakszerű. Mérei valóban kedvelte a szabálytalanságot, de vajon elintézhető-

e ilyen sommásan ez az időszak. Az életrajzi megközelítés kontextuális gyakorlata során ugyanis abból indultam ki, hogy egy-egy tudományos innováció nem választható el a saját korától. A Lipótra szükségmegoldásként kerülő, gyermeklélektannal, pedagógiával és szociálpszichológiával foglalkozó Méreinek ugyan nem volt klinikai pszichológiai gyakorlata, sőt a mai értelemben vett klinikai pszichológia sem volt Magyarországon, a két háború közötti, főleg Schnell János és Szondi Lipót mellett eltöltött tesztezésen és mérésen alapuló kísérleti pszichológiai gyakorlat átsegítette az átmeneti időszakon. Munkatársaival, főként Szakács Ferencel, illetve tanítványaival (akikből az „A” csoport és a Műhelycsoport alakult) a gyógypedagógiai munkából átemelt eszközökkel fektették le a klinikai pszichológiai gyakorlat számtalan elemét.

Ez a fajta bricolage, vagyis az adott körülmények között elérhető eszközök ötvözése a szó mai értelmében valóban „kutyulmánynak” tűnhet (Mérei Vera kifejezése), de a történeti megközelítés számára éppen eme változásnak, alakulásnak a *formája* az érdekes. A mai pszichológusok túlnyomó többsége nem otthonos annyira a lélektan szerteágazó – ma már a szociálpszichológiától a klinikai szakpszichológiáig és a kognitív tudományig terjedő – roppant heterogén hagyományában, mint Mérei volt a saját kora tudományosságában. Az ő szabálytalanságában tehát benne volt néhány évtized tudományos gyakorlata, de benne volt az a felemás egyetemi pszichológiai képzés, mely a 20. századi Magyarországon úgyszólván alig tudott kibontakozni. Ítéleteinket finomítását, pontosítását megint csak a kontextus részletes kidolgozása teszi lehetővé, ezért törtem lándzsát az értekezésben végig az életrajz kontextuális megközelítése mellett. Ez szavatolja azt, hogy az életrajz ne egyetlen egyén elszigetelt története, de egy-egy miliő, egy-egy életstílus, egy-egy habitus óvatosan tipizálható társadalmi életrajzává.

IV. Az értekezés témakörében megjelent publikációk (válogatás)

Monográfia

Mérei Ferenc, I. kötet: *Peremhelyzet és a remény szocializmusa, 1909–1986*. II. kötet: *Szocialista felvilágosodás és törzsi avantgárd, 1945–1986*, Bp., Korall, 2021.

Tanulmányok idegen nyelven

The Psychopathology of Allusion in the Kádár Era : “Marginality” and the Figure of “Hiding” in the Thought of Ferenc Mérei, *East Central Europe*, 51:1 (2024) 53-81.

The Production of Creativity : The Politics of Ferenc Mérei’s Psychological and Pedagogical Approach. In: Hegyi Dóra, László Zsuzsa, Zólyom Franciska (eds.), *Creativity Exercises: Emancipatory Pedagogies in Art and Beyond*, Berlin, Sternberg Press, 2020, 343-353.

Das Erlebnis des Budapester Csikágó : Der urbane Raum und seine Umarbeitungen in der Feld- und Traumarbeit von Ferenc Mérei. In Fenyves Miklós, Kerekes Amália, Kovács Bálint, Orosz Magdolna (szerk.): *Habsburg bewegt. Topografien der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2013, 67-97.

L'extension du domaine de la vie privée : Ferenc Mérei et le groupe „Tribu” à Budapest, 1950–1956, *Histoire@Politique*, 2009/ 1, no. 7, 1-10. (Online is: <https://shs.cairn.info/revue-histoire-politique-2009-1-page-10?lang=fr>).

Tanulmányok, cikkek magyar nyelven

Gyermekjáték, embernevelés, igazságosság. Mérei Ferenc pedológiai kísérlete a köznevelés demokratikus megújítására, 1945–1948, *Sic Itur ad Astra*, 2024 (megjelenés előtt).

A demokratizmus gócai. Az együttes játék mint demokratikus pedagógiai modell, 1945–1948, *Szociálpedagógia*, 2024 (megjelenés előtt).

A kreativitás termelése. Esztétikai nevelés és az érzelmi pedagógiai fejlesztése: Mérei Ferenc. In K. Horváth Zsolt, *Szívképzés : Variációk embernevelés és közvetlen demokrácia viszonyára*, Budapest, METU, 2024, 117-129.

„Én is egy kicsi hópata vagyok?” A gyermeki mint stílusdimenzió és önismereti imperatívusz. In K. Horváth Zsolt, *Szívképzés : Variációk embernevelés és közvetlen demokrácia viszonyára*, Budapest, METU, 2024, 130-140.

Uchrónia : avagy ha a Mérei-féle köznevelési reform 1945 után győzni tudott volna, *Hévíz*, 30:1 (2023), 63-69.

Numerra kapitány, Feszfajú és MacMerey : Rendezvényirodalom és az underwater Budapest az 1950-1960-as években, *Irodalomtörténet*, 103:2 (2022), 180-200.

Osztályhelyzet, együttes élmény, társas hatóképesség. Mérei Ferenc hozzájárulása a Nékosz gyakorlati pedagógiájához, 1946–1949, *Fordulat*, 28. sz. (2021), 78-100.

„Én is egy kicsi hópata vagyok?” A gyermeki mint stílusdimenzió és önismereti imperatívusz Mérei Ferencnél, *Artmagazin*, 19:6 (2021), 36-43.

Forradalmi anticipáció és restauratív utópia : Az opposíció kétféle messianizmusa az 1930-as években. In: Gintli Tibor, Pesti Brigitta, Tverdota György, Veres András (szerk.): *József Attila, Bécs és a századelő művészete. Tanulmányok*, Budapest: L'Harmattan, 2020, 265-277.

Új iskola – új társadalom : Mérei Ferenc és a demokratikus iskola kísérlete Magyarországon, 1945–1948. In Koloh Gábor, Papp Viktor, Tóth Áron (szerk.): „Eloszta bőkezűen; és termőfa gyanánt”. *Tanulmányok Kövér György születésnapjára*, Nagyvárad, Romániai Magyar Doktorandusok és Fiatal Kutatók Szövetsége, 2019, 281-297.

Kollektív emlékezet, kollektív képzet, együttes élmény. Egy fogalomvándorlás szociológiai-politikai implikációi: Halbwachs, Durkheim, Mérei, *Magyar Filozófiai Szemle*, 63:3 (2019), 63-80.

A „Kassák” : szempontok a művészi szerepek és modellek értelmezéséhez. In Balázs Eszter, Koltai Gábor, Takács Róbert (szerk.): *Homoklapátolás nemesércért. A hetven éves Ständeisky Éva tiszteletére*, Budapest, Napvilág, 2018, 144-150.

A devianciától a prevencióig : A gyermeki világ társas szempontú értelmezése a magyar pszichológiában: Mérei Ferenc, *Sic Itur ad Astra*, 66 (2017), 309-346.

Kulturális vonzások és baloldali választások : A Munka-kör és a „társadalmi tér” kettős fogalma, 1928–1932. In Biró Annamária, Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, Nagyvárad, Partium – Reciti Kiadó, 2014, 257-270.
Összeharapott szájú szuverenitás. A túlélés tér–idő stratégiái: Mérei Ferenc és Mérei Vera, 1942–1945. In Schein Gábor, Szűcs Teri (szerk.): *„Zsidó” identitásképek a huszadik századi magyar irodalomban*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 137-154.

Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához, *Korall*, 44 (2011), 154-176.

Szexuál-lélektani szubkultúra Budapesten : Szempontok a Törzs keletkezéséhez és politikai szocializációjához. In Borgos Anna, Erős Ferenc, Litván György (szerk.): *Mérei élet-mű. Tanulmányok*, Budapest, ÚMK, 2006, 37-53.